

Pensionärsjävlar – revolt mot eller ett upprepande av negativa ålderskoder?

Janicke Andersson

Institutionen för Hälsa, vård och samhälle, Lunds universitet

Old bastard – rebellion against or a repetition of negative age codes?

In contemporary media and scientific contexts, it has become increasingly popular to launch today's elderly as different from previous generations of older people, especially emphasized is that today's elderly will have more attitude and set higher demands on society. The TV-series *Pensionärsjävlar* is based on this idea of today's and tomorrow's elderly as different and more rebellious than previous generations. The purpose of this article is to analyze and discuss how age and age codes are used as a prerequisite for, but also are challenged in the series. The result shows that chronological age is almost absent in the series, instead age coding is performed by physical attributes and verbal acts. Most common attributes are those connected to decreased functionality, such as walker, wheelchair, walking stick etcetera. The most common taboo joked about is sexuality, and other common themes are decreased functionality, child/youth- like behavior and traffic. In the article I discuss how these themes and attributes are negotiated in relation to age.

Key words: age, age coding, pensioner, youth

”Pensionärsjävlar” är ett program som sändes i kanal 5, svensk television under 2010 och 2011 och fick mycket bra gensvar från publiken. Framförallt unga tittare i åldern 10–17 år verkar ha uppskattat programmet. Ansvariga för innehållet i den svenska versionen var de två skådespelarna Gunvor Pontén och Viktor Friberg. Sammanlagt består gruppen av åtta personer i åldern 70+ som utför dolda kameran-inspirerade lustigheter mot människor i offentliga miljöer:

Pensionärsjävlar är dolda-kameranprogrammet där ett gäng sköna 70-plussare får den yngre generationen att tappa hakan och mer därtill.

Glöm allt som har med rara, snälla och skröpliga morfar och mormor att göra för när Pensionärsjävlar går loss på stan går ingen i den yngre generationen säker: här ligger till och med En jobbig jävul från Ballar av stål i lä. Med dold kamera har vi följt ett gäng 70-plussare när de rör sig ute på stan bland vanligt folk för att se vad som händer när generationerna möts. Det blir pensionärer med sprayflaska, pensionärer med snuskiga konversationer på parkbänken och det blir pensionärer med trimmade rullatorer (Pensionärsjävlar 1).

Så här presenteras programmet Pensionärsjävlar på Kanal 5s hemsida. Av texten framgår tydligt att det i första hand är generationsmötet mellan äldre och yngre som man är ute efter. Det finns flera intressanta nyckelord i texten som betonar programmets karaktär och framhäver just motsättningen mellan yngre och äldre. Det handlar om att *"den yngre generationen tappar hakan"* och att när de äldre kommer *"går ingen i den yngre generationen säker"*. Det handlar också om ungdomsattribut som "pensionärsanpassats", som *"snuskiga konversationer på parkbänk"* och *"trimmade rullatorer"*. I dessa uttryck möts stereotypa föreställningar av kategorierna unga och gamla: unga pratar snusk och äldre sitter på parkbänk, unga kör trimmade fordon och äldre går med rullatorer.

Texten väcker funderingar kring ålderskodning och hur vi egentligen gör äldre och yngre, samt hur dessa roller kan hamna i förhandling och omvärdering, vilket är fokus för föreliggande artikel. Intressant i citatet är också kommentaren att de äldre "rör sig bland vanligt folk". Vad är då äldre? Ovanligt folk?

De bilder som målas upp av äldre och unga i media är av betydelse eftersom det är dessa bilder som sedan påverkar hur vi förstår oss själva och andra; de påverkar vår självbild och de påverkar andras bild av oss som tillhörande ett kollektiv (Lumme-Sandt 2011:45; Featherstone & Hepworth 2007; Tulle-Winton 1998:287). I dagens mediala och även i vetenskapliga sammanhang har det blivit populärt att lansera dagens äldre som annorlunda än tidigare generationers äldre. Framförallt betonas att dagens äldre kommer att ha mer attityd och ställa högre krav på sin omgivning (Nils-son 2010:3). Men även om det ibland kan framstå som att "de nya äldre" är ett helt nytt fenomen som lite överraskande dykt upp i samhället så har diskussionen om "de nya äldre" förts länge i forskningssammanhang. Redan i boken *Images of Aging* problematiserades bilder av de nya äldre och Tamara K Hareven tillhör dem som sedan sjuttioalet framsynt pekat på en strukturell utveckling i samhället som leder mot en växande grupp äldre som kommer att ha allt större utrymme för konsumtion och fritid (Hareven 1976, 1995). Hareven påpekar också att *"the emergence of 'old age' as a social, cultural, and biological phenomenon can be best understood in the context of other stages of life"* (Hareven 1995:121). I den här artikeln är det livsfaserna unga och äldre som kontrasteras för att synliggöra ålderskodande praktiker framförallt som rör kategorin äldre, men även ålderskoder kring unga kommer att beröras.

Språkvetaren Jenny Magnusson lyfter i sin avhandling *Fokus ålder* fram hur dagspressen börjat utmana åldersnormer genom att göra kopplingar mellan fyrtilialister och tonåringar, eller ha rubriker som *"Pensionärerna blir de nya tonåringarna"* etc. där det istället för yngre människor är äldre människor som blir benämnda som tonåringar (Magnusson 2008). I dessa fall blir tonåring ett beteende och inte en ålder, något som kan ställas i relation till programidén Pensionärsjävlar.

Syfte

Syftet med den här artikeln är att analysera och diskutera hur ålder och ålderskoder används som en förutsättning för, men också utmanas i programmet Pensionärsjäv-

lar. Valet av just Pensionärsjävlar som program i sammanhanget är intressant eftersom det på ett tydligt sätt lyfter äldre som subjekt i mötet med yngre människor. Därmed skapar programmet en arena för att studera uttryck av ålder och förhållande till åldersstereotyper samt hur dessa stereotyper omförhandlas och reproduceras. Diskussionen förs utifrån ett perspektiv med ålder som performativitet i fokus. Hur görs ålder och hur görs åldersuppror i programmet? Vad är de förväntade beteenden som man försöker bryta? Utifrån vilka åldersstereotyper konstrueras sketcherna i programmet?

Material

Materialet i den här studien består av samtliga program från den första säsongen (2010) av Pensionärsjävlar. Sammanlagt är det 10 program som har analyserats. Del 9 och 10 har dock inte analyserats lika ingående eftersom dessa program är en samling av tidigare visade sketcher kombinerat med inslag från den danska och norska motvarigheten till Pensionärsjävlar. Samtliga avsnitt av programmet finns att se på Kanal 5 play och det är denna sida jag använt mig av för att komma åt materialet.

Ålder som kategori och görande

I den inledande texten omnämndes åldersstereotyper i relation till innehållet i Pensionärsjävlar. Stereotyper är i sig kulturella uttryck som skapas utifrån en förhandling i interaktioner människor emellan. Det är stereotyperna som bildar vår förståelse av rätt och fel och som hjälper oss att finna struktur i vår vardag som ett slags förgivettagande om hur världen omkring oss är organiserad och kan förstås (Hazan 1994:1, 13). Synnerligen tydlig blir denna ordning i mötet mellan konstrasterande stereotyper (Hazan 1994:1), i detta fall, yngre och äldre.

Enligt Hazan är anpassandet till stereotyperna ett sätt att skapa ett socialt accepterat 'Jag', vilket kan ge till resultat att äldre framställer sig som ointresserade av erotik, harmlösa och tillbakadragna, inte för att de är det men för att det förväntas av dem att de skall vara det (Hazan 1994:34). Likaså används dessa ålderskoder i Pensionärsjävlar för att göra det motsatta, det vill säga framställa äldre som sexuellt utlevande, platstagande och aggressiva. I varje situation finns en möjlighet att göra annorlunda och omförhandla givna mönster och ålderskoder. För detta finns olika strategier och en av dessa strategier är det som Hazan beskriver som rebelliskhet, vilket är det som bäst stämmer in på ambitionerna med programmet Pensionärsjävlar. Det vill säga ett uppror eller ett fjärmande från de förtryckande strukturer som verkar i den dagliga miljön genom att skapa en "motkultur".

Möjligheten att göra annorlunda kan också beskrivas enligt Laz teoretiserande kring "accomplished age" och "doing age" som bygger på West och Zimmermans artikel "Doing gender från 1987. Grundtanken är att ålder liksom kön är något som uppstår i interaktion med andra snarare än fasta biologiska positioner. Biologi är en faktor av flera som används eller finns med som aktör i skapandet av ålder (Laz 2003; Laz 1998; Wes & Zimmerman 1987). Andra faktorer kan vara kläder, val av samtals-

ämnen och hur man samtalar, vilka attribut vi omger oss med, val av aktiviteter etcetera. Själva görandet av ålder eller kön behöver inte alltid vara medvetet, men i de fall vi agerar åldersmedvetet så förhåller vi oss till normer kring vad som är passande för vår ålder respektive opassande för vår ålder. Ålder är således inte något som är biologiskt manifesterat i våra individuella kroppar utan något som skapas kollektivt i interaktion med såväl andra människor som med sociala strukturer (Laz 2003; Laz 1998; Andersson et al. 2011).

Clary Krekula menar vidare att görandet av kön och ålder förutsätter en gemensam kunskap om de förväntningar som existerar kring könets performativitet och det individuella handlandet. Begreppet performativitet är i sig hämtat från Judith Butlers teorier om genus och kön. Butler kallar den sociala representationen av kroppen för "performativitet". Enligt Judith Butler konstruerar och rekonstruerar vi genom våra kroppsliga praktiker betydelse av manligt och kvinnligt. En återkommande tanke i hennes genusteori är att könsidentiteter uppkommer, eller formuleras genom en upprepning av akter. Dessa akter är styrda efter samhällliga normer för det socialt accepterade (Butler 2006). Akternas sociala varaktighet vilar på upprepningarnas stabilitet, samtidigt som upprepningarna i sig innebär möjlighet till förändring eftersom det inte går att kopiera eller imitera något exakt likadant varje gång. Varje ny upprepning leder därför till förskjutningar (Butler 2006). Vi spelar upp en identitet genom talakter och kroppslig representation. Det är genom dessa normativa tillblivelser som könets materialitet konstitueras. På så sätt menar Butler att även kroppen kan läsas som en konstruktion, att materia kan tolkas utifrån ett maktperspektiv (Butler 1990, 1998). I gemensamma normer konstrueras identitetens "rätt" och "fel" där kunskap och makt leder till definitionsföreträde i omförhandlandet och upprätthållandet av normer. Via individens agerande förmedlas föreställningarna vidare till omgivningen (Krekula 2006, 2007; Andersson et al. 2011).

Att betrakta ålder och kön som ett görande lyfter det från individen och förändrar det till en interaktiv process. Praktikerna går att tolka utifrån två perspektiv, dels individens handlande och dels som övergripande normer och förväntningar kring manligt och kvinnligt, ung och gammal, det vill säga samhällliga diskurser om kön och ålder. Den internaliserade dimensionen av kön och ålder påverkar inte enbart normer och förväntningar på individens beteenden, det påverkar också individens konstruerande av ett Jag i förhållande till ålder, kön, etnicitet etc. Av den konstruerade självbilden följer ett möjligt handlingsregister utifrån vilket man läser handlingar som mer eller mindre lämpliga för den egna personen (Krekula, 2006, 2007; Laz 1998: 99; Andersson et al. 2011).

Uppfattningar om lämplighet är i sin tur kopplade till sociala normer och makt att definiera dessa normer. Närvänen (2009) lyfter fram den sociala kategoriseringen som ålder utgör och hävdar att denna kategorisering alltid innebär en koppling till makt och social status. Det sistnämnda manifesteras i en ständigt pågående process i vilken det utspelas en kamp om maktpositioner inom det sociala fältet. Processen innebär att åldersindelningar och innebörden vi tillskriver olika åldrar också förändras och skiljer sig åt mellan olika kulturer och samhällen, och därmed varierar också

olika åldersgrupper och individers handlingsutrymmen och handlingsmöjligheter. Vidare menar Närvänen att konstruktionen av livet som indelat i olika livsfaser automatiskt leder till att de olika livsfaserna tolkas som åtskilda från varandra och att individer i de olika livsfaserna tillskrivs på förhand definierade egenskaper. I ett samhällsligt perspektiv kan man därför säga att de olika ålderskategorierna (livsfaserna) förhåller sig relativa till varandra i ett maktspel om sociala positioner (Närvänen 2009). I Pensionärsjävlar synliggörs detta maktspel då pensionärerna utmanar spelets regler och agerar utanför ramarna; men vad är det då i de äldres beteende och görande av ålder som får omgivningen att reagera och vad blir reaktionerna?

Ålderskodning och ålderstabun

Det är en ganska spretig uppsättning av sketcher och inslag i programmet. Vissa inslag, som till exempel bagaren som kommer upp ur en markbrunn, är svåra att kategorisera utifrån tema eller koppling till ålder och jag har därför valt att inkludera en kategori som heter ”övrigt” i tabellen nedan.

Tema	Antal
Sex/Attraktion	75
Nedsatt förmåga/Förvirring	60
Bete sig som barn/Unga	58
Trakasserier/Vandalism/Stöld	33
Trafik	31
Fest/Droger	22
Döden	6
Övrigt	35

*Ett inslag kan innehålla flera tematiker och därför är summan av tematiker här större än antalet inslag.

Som synes i tabellen är det absolut vanligaste att man skämtar om sex och attraktion. Det handlar både om sexuell förmåga hos äldre och attraktion över generationsgränserna där äldre stöter på yngre människor. Värt att notera är att det i dessa inslag aldrig är en äldre man som stöter på en yngre kvinna utan antingen ett äldre par som tillfrågar en yngre man om han vill vara med på trekant, ett äldre par som tillfrågar ett yngre par om de vill byta partner eller en äldre kvinna som stöter på en yngre man. Inslagen avslöjar något om kombinationen av kön och ålder i hur ålder kan göras. Ålder kodas olika beroende på om det agerande subjektet är en man eller en kvinna (Krekula 2006; Andersson et. al 2011). Att det inte finns några inslag som bygger på att en äldre man stöter på en yngre kvinna kan tolkas som att detta skulle vara mer socialt och kulturellt accepterat än att som kvinna offentligt visa att man är attraherad av en yngre man. Här kan man också tänka sig att genusmaktordningen spelar in och att

kvinnans relativa underordning gör att det blir lättare att driva skämtet utifrån att det är en kvinna som stöter på en man än vice versa.

I vissa fall ackompanjeras skämt om sex med skämt om nedsatt förmåga, som är det näst vanligaste temat, t.ex. när det äldre paret frågar efter en ”snuskbuske” eftersom det inte går att checka in på hotell per timme och mannens Viagra snart kommer att sluta verka. Ett annat exempel i samma anda är den äldre mannen behöver hjälp med att läsa ett sms. I samtliga fall uppstår förvecklingar eftersom mannen hör illa och förvränger det som läses upp till olämpliga ord som: fitta, hästballar, kuksmärtor, hora, knulla, flata, bög, trekant, bajskorv. I ett av inslagen handlar det istället om att han hör fel och tror att ”Sten är död” men det är det enda inslaget som inte rör sex.

Vad gör en ”pensionärsjävlar”?

Utifrån programmets titel och syftet med denna artikel är en relevant fråga: Vad gör en pensionärsjävlar? Det vill säga vad är det för ålderskoder som skapar rollen som just pensionärsjävlar och hur förhåller sig denna roll till andra pensionärer och andra livsfaser? Det är inte det vanliga positiva åldrandet, aktiva åldrandet eller framgångsrika åldrandet som porträtteras i serien. Pensionärsjävlar bygger på något annat. Det kan inte sägas att pensionärernas beteende är önskvärt och i vissa fall inte ens socialt accepterat. Därmed skiljer de sig från andra mediala skildringar av ”de nya äldre” som lyfts fram i tidigare forskning (se t. ex. Featherstone & Hepworth 1995; Andersson et al. 2011; Degnen 2007; Lumme-Sandt 2011; Lövgren 2009, etc.). Bilderna av äldre i programmet Pensionärsjävlar ställer inga krav på produktivitet eller aktivt deltagande i samhället, tvärtom bygger flera av inslagen på destruktiva handlingar och beteenden.

På Kanal 5s hemsida beskrivs programmet Pensionärsjävlar som

en humorserie med ett gäng excentriska pensionärer (Pensionärsjävlar 2)

och undertexten lyder

Får en pensionär vandalisera och stjäla? Får två gamla tanter prata dildos? De här pensionärerna tar sig friheter. Med trimmade rollatorer, vassa skateboards, svordomar och spår av ekivoka aktiviteter ger de sig ut på stan för att se hur människor reagerar. (Pensionärsjävlar 2).

När texten i detta citat jämförs med texten i citatet i inledningen framstår den här texten som lite mer försiktig i sitt upplägg med frågor istället för påståenden och här finns inga uttalanden om ”vanligt folk” versus pensionärer. Den försiktigare framtoningen syns även i formuleringen ”ekivoka aktiviteter”. Å andra sidan beskrivs pensionärerna i det här fallet som excentriska, det vill säga att de som medverkar i programmet är inga ”vanliga” pensionärer, de är extraordinära, eller om man vill, avvikande. Avvikande inte bara från ”vanligt folk” utan även från ”vanliga pensionärer”. Genom

denna formulering skapas ett avståndstagande från gruppen pensionärer liknande det som Maria Sjölund beskriver i sin studie av ålderspositioneringar hos äldre dansare som har svårt att känna igen sig i de bilder som presenteras av äldre och därför tar avstånd från dem genom att beskriva sig som annorlunda än andra äldre (Sjölund 2012). Avståndstagande kan användas för att framställa sig själv i mer positiv dager än det kollektiv som man förmodas tillhöra och som antas associeras till negativa egenskaper (Nilsson 2010; Hurd 1999; Degnen 2007). Emellertid skulle avståndstagandet också kunna få effekten att gruppen förminsкас och fråntas makt genom att den utmålas som avvikande från normen och det socialt accepterade (Närvänen 2009; Krekula 2006).

Programmets namn "Pensionärsjävlar" är i sig dubbeltydigt. Å ena sidan har det betydelsen av ett nedvärderande skällsord som används om jobbiga äldre. Något som också angavs som skäl av PRV för att avslå Kanal 5s patentansökan på just ordet "Pensionärsjävlar". Å andra sidan är det ett ord som kan verka emancipatoriskt, likt grey panthers, i formen pensionärs-jävlar, det vill säga, pensionärer som utmanar andra åldersgrupper och bråkar med dem i egenskapen av "djävlar".

Det går också att spåra en emancipatorisk ådra i programmet vars funktion är att ifrågasätta åldersnormer i synnerhet kring äldres beteenden. I ifrågasättandets iscensättning och retorik används motstånd och konflikt som två centrala faktorer. Pensionärsjävlarerna är en grupp som står i konflikt med samhället men kanske i synnerhet med ungdomar. Konfliktskapandet i förhållande till ungdomar blir tydligt redan i vinjetten till programmet där följande utspelar sig:

Vinjetten inleds med att någon vrider om startnyckeln till en eloped. I nästa scen ser vi hur en äldre dam kommer åkandes på eloped. Hon passerar strax en äldre man som står med sprayburk och klottrar på en husvägg. Han avslutar sin aktivitet och följer istället med henne och i nästa scen ser vi hur han står bak på hennes eloped och hytter med käppen när de passerar en bil. Bredvid dem åker ytterligare en kvinna och en man på varsin eloped. De fortsätter ner mot en park där några unga killar åker skateboard på en ramp. När de passerar dem hytter mannen med käppen igen och den andre mannen knuffar ner en av de unga killarna i rampen och vi ser en närbild på den skrattande äldre mannen. Pensionärerna, som nu förstärkts med en rollator framförd av en man och en kvinna sittandes därpå, fortsätter sin färd längs en gågata och kör på folk och deras kassar. Till slut närmar de sig parken. I fronten visas nu ett yngre par. Kvinnan matar mannen med en jordgubbe. De är på en romantisk picknick. I bakgrunden ser man hur hotet tornar upp sig i form av gruppen av pensionärer på sina elopeder, rollator och med käpparna i luften. De kör rakt mot paret som förskräckta slänger sig åt sidan när elopederna kör rakt över deras picknick filt.

Samtliga scener i vinjetten går ut på att detta är en grupp som trakasserar sin omgivning och då i första hand ungdomar. De gör saker som associeras till ungdomsgång; de vandaliserar, klottrar och trakasserar människor genom att kroppsligen eller med sina fordon medvetet skada dem. I vinjetten görs de äldre till aktörer som utsätter sin

omgivning för maktspel. Maktspelet riktar sig i första hand mot ungdomarna som framställs som passiva mottagare av de äldres aktiviteter. Vad man gör i vinjetten är således att man vänder på manifesterade stereotyper (fördomar) av unga och äldre för att skapa en humoristisk effekt men kanske också för att ifrågasätta dessa fördomar. Det som gör pensionärsjäveln till pensionärsjävel är följaktligen att han eller hon som äldre person tar plats i det offentliga rummet och använder sig av de (i många fall) negativa ålderskoder som kopplas till ungdomar nämligen vandalism, trakasserier och ovårdat språk, men även faktorer som synlig och aktiv sexualitet och synligt motstånd finns med. Pensionärsjäveln är en person som gör ålder "fel" eller på ett olämpligt sätt (Butler 2006; Laz 1998; Andersson et al. 2011) och därmed utmanar rådande åldersnormers stabilitet och trovärdighet.

Utöver nämnda aspekter är Pensionärsjäveln ett program som sänds i en kommersiell kanal, kanal 5, vars främsta intention är att sälja och roa. I många fall i programmet görs detta genom att förstärka snarare än att ifrågasätta existerande fördomar om äldre. Därför är pensionärsjäveln likaledes en äldre person som irriterar sin omgivning, fast inte i egenskapen av rebell utan endast i egenskapen av att vara äldre. Det finns således inget enkelt svar på vem pensionärsjäveln är eftersom iscensättningarna av pensionärsjäveln i programmet rör sig tillsynes obehindrat (och oreflekterat?) mellan det emancipatoriska och det exkluderande och förminskande.

Ålderskodning och generationsmöten

Som tidigare konstaterats är Pensionärsjäveln som program ett spel med åldersnormer och generationsmöten, likväl är det ytterst sällan ålder nämns i programmet. Av de 247 inslagen i serien är det endast i 19 som åldersuttryck som gammal, pensionär och ung används och det hänvisas aldrig till kronologisk ålder. Majoriteten av inslagen bygger således på andra ålderskoder än verbalt formulerad ålder.

Hur vet vi då att de som utsätter sin omgivning för dessa trakasserier är äldre, pensionärsjäveln? Det vill säga: vilka attribut används för att signalera tillhörande till gruppen äldre? Hur representeras ålderdom? I samtliga program använder skådespelarna samma kläder så det är rimligt att anta att kläderna är valda utifrån att de skall representera kläder för äldre. Kvinnorna bär antingen löst sittande, vadlånga/fotlånga klänningar med blommönster eller dräkt och till det har de lågskor och en liten handväska. I några scener används även Frälsningsarmens uniformer som klädsel för kvinnorna. Enligt tidigare studier kring äldre kvinnors ålderskoder skulle detta vara kläder som kan anses typiska och socialt accepterade för äldre kvinnor. Av dessa studier framgår just att äldre kvinnors kläder bärs upp av koder som förespråkar det formlösa som snarare döljer än framhäver kroppsformer och mörka eller diskreta färger (Twigg 2007). Männen bär beige eller svarta tygbyxor och skjorta. Till det har de slips, hängslen eller fluga. Tre av männen har den så kallade "gubbekepsen" på huvudet. Vad gäller männens kläder så kan det påpekas att de följer samma sociala logik som kvinnornas kläder nämligen de mörka eller nedtonade färgerna samt löst sittande former som döljer kroppen. Utöver kläderna används attribut som signalerar nedsatt rörlighet som

eloped, käppar, rollatorer, gåbockar och rullstolar. Den så kallade dra-maten (en shoppingväska på hjul) används också i några scener. För att signalera att de är äldre använder sig skådespelarna också av framlutad stapplande gång och långsamma rörelsemönster i flera av inslagen. Ålderskoderna görs också verbalt i talakter genom val av personnamn, uttryck och att verbalt hänvisa till nedsatt förmåga eller hjälplöshet.

Vanligast i programmet Pensionärsjävlar är således att ålder kodas via kläder och attribut som associeras till nedsatt rörlighet som rollatorer, rullstol, eloped, käpp etcetera, men i vissa sketcher saknas även dessa och då framstår kroppen och ordförrådet som förmedlare av ålderskoder via grått/vitt hår, rörelsemönster, kläder och rynkor etc. I fallet med den nedsatta rörligheten kan det kopplas till vad Katz menar när han diskuterar den funktionella kroppen i relation till åldrande. Så länge kroppen förmår vara aktiv och funktionell så ses den inte heller som gammal. Föreställningen har sin grund i samtidens starka värdering av aktivitet som något positivt och associationerna till funktionell kropp, aktivitet och självständighet (Katz 2000; Katz & Marshall 2004). En föreställning som också manifesteras i Sjölund's studie av de äldre i norra Sverige. Informanterna i studien fäster uppmärksamheten på att de känner sig unga i de sammanhang de är funktionella och kroppen är frisk och stark och att de känner sig gamla när kroppen sviker dem och brister i sin hälsa och funktionalitet. Att vara äldre erfars som att förlora sin självständighet och bli beroende av andra (Sjölund 2012).

Vad som uttrycks och drivs med i programmet Pensionärsjävlar är således inte den kronologiska åldern i sig utan normerna för ålderskategorierna, som enligt Laz kan förklaras som de kulturellt bestämda identifieringssystem som vi använder oss av för att tillskriva personer i vår omgivning en viss ålder och därmed också bestämda egenskaper. Som Laz påpekar är det ytterst sällan vi tillfrågar en person om dess ålder utan vi förlitar oss helt enkelt på de synliga (ofta kroppsliga) tecknen på ålder (Laz 1998:93).

På samma sätt förlitar sig programmakarna på dessa kulturella identifieringssystem när de formulerar villkoren för inslagen och de förväntade utfallen emedan skämten bygger på en föreställning om hur unga personer skulle reagera på de äldres beteenden. I de allra flesta fall fungerar det också, de som blir utsatta för skämten reagerar som förväntat. Endast i två av inslagen ser man att skådespelarna blir påtagligt ställda och kommer av sig då personerna inte agerar enligt förväntat mönster. Här är det dock värt att påminna om att detta är ett inspelat program där inslag väljs och sorteras bort enligt redaktionens uppfattningar om vad som utgör bra TV och inte. En artikel i Expressen om hur ett inslag upprört snarare än roat och hur en av skådespelarna blivit jagad av en man som skrikit ”kärringjäväl” antyder att det funnits fler inslag som inte blivit som planerat men dessa får tittarna inte se (Expressen).

Enligt Krekula kan ålderskoder användas på fyra sätt: 1) som åldersnormer, 2) för att legitimera, förhandla eller reglera symboliska och materiella resurser, 3) som en resurs i interaktion med andra, 4) för att skapa normalitet i förhållande till ålder och därmed även skapa avvikande (Krekula 2009:7) I programmet är det framförallt punkt 1, 3 och 4 som görs tydliga. Skådespelarna och programmakarna använder sig

av existerande åldersnormer dels som ett sätt att skapa normalitet men också för att skapa avvikande. Förhandlingen om normalitet och avvikande sker hela tiden i interaktion, antingen med oss tv-tittare eller direkt med de människor som utsätts för skämten. Den kronologiska åldern på de som utsätts för skämten presenteras inte någonstans i programmet men utifrån vinjetten och reklamtexten kan man utläsa att det är två möten som framhålls: möte med yngre generationen och möte med "vanligt folk". Utifrån vinjetten och reklamtext 1 får man vidare intrycket av att det är möte med den "stökiga ungdomen" som avses eftersom de skall häpna av att pensionärerna betar sig som dem eller värre. Det sistnämnda är dock inget som ses i programmet. Om man gör en försiktig analys utifrån deltagarnas performativitet och vilka attribut de använder så blir slutsatsen att det i de flesta scener handlar om unga personer, men inte nödvändigtvis ungdomar (enligt ungdomsstyrelsens definition 13–25 år, Ungdomsstyrelsen). En vanlig kategori är unga barnfamiljer och det förekommer också människor som ser ut att vara i yngre medelåldern. I några av inslagen är de som utsätts för skämten medelålders eller äldre. Tonåringar är relativt sällan förekommande i programmet.

I de 58 inslag som spelar på det humoristiska och oväntade i att äldre betar sig som unga/barn används två olika uppsättningar av attribut. När äldre skall bete sig som unga används accessoarer som bergsprängare, tuggummi, skateboard och kroppsspråk som high five, lunkande gång, halvliggande positionering etc. för att signalera tillhörande till gruppen ungdom. I de inslagen äldre betar sig som barn är karusellerna och leksakerna attribut för att signalera barndom. De sistnämnda inslagen är intressanta i relation till ordet "pensionärsjävlar" ur två aspekter, dels eftersom den så ofta görs kopplingar mellan ålderdom och barndom. Att bli gammal är att gå i barndom. Som Hazan påpekar så jämförs många gånger äldre med barn och de råkar ut för samma fräntagande av agens och tillförlitlighet. Gruppen äldre framställs som något harmlöst och förminskat, nästan på samma sätt som vi kan tänka om små barn (Hazan 1994). Dels för att denna harmlöshet och brist på agens kontrasterar till programmets syfte att skapa uppror och framställandet av pensionärer som jävlar. Resultatet visar således att även om programmets uttalade syfte är att ifrågasätta och göra uppror samt att framställa äldre som rebelliska så finns det en hel del inslag i programmet som gör det motsatta.

Sex som det stora kulturella tabut

Vad som uppfattas som tabu i relation till ålderskategorier är beroende av kultur (Krekula 2006; Hazan 1994) och skall man göra en tolkning utifrån programmet Pensionärsjävlar är det sex som är det stora tabut i Sverige, kanske en aning överraskande eftersom Sverige ändå ses som det förmodade frigjorda landet som genomgick den sexuella revolutionen i slutet av 60-talet.

En sketch som återkommer i olika versioner i fem av programmen är en äldre kvinna som pratar mobil. I den första versionen ser vi kvinnan sitta på en trappa omgärdad av olika grupper av unga människor. Hon tar upp mobiltelefonen och ringer

Hej. Jag heter Maggan. Hörrodu, jag vet inte om du kommer ihåg mig men vi träffades på kräfts-kivan hos Gösta. Ja. Och vet du jag tror att vi låg med varann där förstår du för jag har fått sånt kli i pälsen vet du. Ja. Ja jag tänkte att jag skulle berätta det här för dig så att du ja e medveten om det för min läkare sa att du måste gå och kolla dig också. För jag tror faktiskt att vi låg med varandra men jag har inte nåt minne riktigt av det. Ja så du får nog gå och kolla dig du också vet du. Mmm. Så nu håller jag på och ringer runt till alla jag har legat med så att de får kolla upp det så om du ville göra det också så vore jag glad.

När hon reser sig upp och går brister de som suddigt nära och hört samtalet ut i skratt.

I den andra versionen kommer kvinnan och sätter sig bredvid några ungdomar och plockar upp sin telefon:

Ja hej, Gudrun. Du jag måste fråga dig en sak. Kommer du ihåg det där panikragget jag hade på Kvarnen en gång? Asså, jag tror att jag e på smällen vet du, ja, ja, det blev så vet du. Ja, nej jag vet inte vad jag ska göra. Ja den där långa killen. Vet du jag tänkte höra med dig, jag e så orolig. Jag tänkte höra, sån här..Va sa du? Eh, jaha? Dagen efter piller? Kan man köpa det? Ja men då så. Var då nånstans? Ja men gu va snällt du vet jag e ju jätteorolig. Du vet jag kan ju inte ha nå barn nu i den här åldern. Ja visst e dom men herregud vet du jag e ju ute och partar på kvällarna. Vafan jag har inte tid med sånt. Ja, nä, men jag sticker och köper det på apoteket då. Heter det bara dagen-efter-piller?Men då sticker jag till apoteket då, usch jag e så orolig,. Hej då! Tack, hej!

Som synes i citatet så refereras till ”i den här åldern” men inga närmare uppgifter om ålder ges. Istället är det kvinnans attribut såsom grått hår, rynkor, kläder och den lilla handväskan som signalerar att hon är äldre. Språket i konversationen å andra sidan innehåller flera uttryck som snarare talar mot ålderskoden äldre, det är ordval som ”panikragget”, ”på smällen”, ”ute och partar”.

När kvinnan avslutat samtalet, reser sig och går därifrån ser man hur den ene killen, som lyssnat på samtalet, kommenterar med orden ”helt sjukt” upprepade gånger. I de andra liknande inslagen ser man hur de som sitter bredvid börjar titta på varandra och fnissa redan när hon yttrar ordet gravid. Fnissandet och yttrandet ”helt sjukt” visar att personerna reagerar på något som de uppfattar som avvikande. Det är tydligt i interaktionen att det är något som uppfattas som fel eller opassande i kvinnans beteende. Hon gör inte ålder på ett socialt accepterat sätt.

I en tredje version är dialogen följande:

Nämen jag ringde till dig serru för jag var på fest igår och jag var så brakfull för vi delade på en 75:a jag och Styrbjörn, ja och massa drinkar drack vi och ja usch, det var mo[xx] och det var gin och tonic och Margarithas och en salig blandning vet du. Jag mår så dåligt idag. Ja och så poppade vi lite piller där på slutet så jag har ju inte en aning om vad jag har fått i mig. Ja och sen så hängde ju Styrbjörn med mig hem på natten och vet du han, vet du hur han är när han blir full? Helt värdelös. Usch. Ja. Nä men så

att jag mår inte så bra. Vad sa du? Jo, jo, men vi kan ju ses på bingon ikväll. Ja, ja, ja jag ska schyssta till mig lite då vet du, fy fan. Bara jag får bort med huvudvärken. Ja men vi säger så då. Puss och kram. Hej, hej.

Kvinnan reser sig och går därifrån. Den kvinna i medelåldern som suttit på bänken bredvid henne skrattar inte. Istället tittar hon långt efter den äldre kvinnan med en besvärad och ogillande min. Även här är det tydligt av kvinnans reaktion att det är något i den äldre kvinnans agerande (performativitet) som hon uppfattar som opassande.

I den här versionen har ytterligare faktorer lagts till. Utöver drinkarna så ”poppas det piller”. Kontrasten kommer i slutet av samtalet där kvinnan säger ”Jo, jo men vi kan ju ses på bingon ikväll”. Från ungdomsmarkörer såsom festande, droger och sex vänder kvinnan raskt till en typisk pensionärsmarkör: bingon. Strategin är utmärkande för många av inslagen i programmet. Det handlar om att blanda ålderskoder för att skapa förvirring (Hazan 1994; Laz 2003) hos de som utsätts för skämtet.

Vad är det då som gör att de som lyssnar reagerar och tycker att kvinnans beteende är löjeväckande eller rent av skamligt? Under sitt samtal bryter kvinnan mot flera ålderskoder. En äldre kvinna förväntas inte festa vilt med alkohol och droger och ha one-night-stands och hon förväntas absolut inte sitta och prata om det högt och offentligt. När kvinnan berättar att hon tror att hon är gravid bryter hon dessutom mot biologiska koder om menopaus och kvinnans åldrande kropp.

Även könssjukdomar är något som förknippas med ungdomar. Enligt Smittskyddsinstitutet är vanliga könssjukdomar som klamydia och gonorré starkt överrepresenterade i gruppen 20–29 år (som utgör ca 50–60% av fallen) och förekommer knappt alls i gruppen äldre (för klamydia: ålder 60–69 0,1 % och från 70 år och uppåt 0 %, för gonorré: ålder 60–69 1, 1 % och från 70 år och uppåt 0 %) (Smittskyddsinstitutet). Könssjukdomar är alltså något som både enligt sociala normer och statistiken hör den unga kroppen till. Att en äldre kvinna berättar om aktiviteter och upplevelser som i vanliga fall tillskrivs unga väcker naturligtvis reaktioner i omgivningen.

Stereotyperna i inslagen spelar på samma kulturella föreställningar som Hazan lyfter i *Old Age, Constructions and Deconstructions* och det är äldre som konservativa, och obenägna att följa med i utveckling och förändringar, samt att de äldre är om inte infertila så i alla fall ointresserade av sex och erotik (Hazan 1994: 28f). När dessa roller vänds till det motsatta och de äldre använder sig av sexuella uttryck, vandaliserar och stör uppstår de humoristiska situationerna. Om det istället hade varit ungdomarna som hade stått och pratat högljutt om sexuella erfarenheter eller sprayat graffiti på väggarna så hade det inte framstått som humoristisk och oväntat utan bara som ett förväntat, om än förargelseväckande beteende hos ungdomar. Sketcherna kan tolkas som ett sätt att använda sig av stereotypernas flexibilitet (Hazan 1994) för att ifrågasätta deras innehåll och fylla dem med ny mening. När de äldre betar sig på ett sätt som krockar med stereotyperna så sätts stereotyperna ur spel och de yngre måste agera i relation till något annat, det vill säga den faktiska händelsen. I de flesta fall bemöts agerandet med skratt eller som i vissa fall med ogillande miner. Båda uttrycken är en

form av icke-godkännande och kanske även skambeläggande av det agerande beteendet. Ett sätt att via social kontroll påpeka det ålders-opassande (age-inappropriate) i kvinnans beteende (Sjölund 2012, Krekula 2006). I hennes ålder borde hon bete sig annorlunda!

Den ålderskodade kroppen i det offentliga rummet

Kroppens plats i det offentliga rummet och ålderskoder används på ett tydligt sätt i de inslag som på ett direkt sätt handlar om att utmana unga om platstagande och agerande:

Två unga, en tjej och en kille sitter och samtalar på en soff-formation. Fram kommer fem äldre med rullatorer och omringar de två ungdomarna. Två av de äldre kvinnorna slår sig ner tätt intill den unga killen och en äldre man ställer rollatorn precis framför killen så att han blir helt instängd. De pratar livligt och hälsar med high five. De andra två äldre ställer sig framför tjejen och en äldre man sätter sig så nära tjejen att han mer eller mindre tvingar henne att ställa sig upp. När tjejen reser sig upp reser sig även killen och de båda går därifrån.

Sketchen återkommer i flera program i lite olika tappning, i ett fall är det tre unga tjejer som sitter och pratar på en trappa och blir omringade av fem äldre varav en har rollator. De sätter sig så nära så att tjejerna blir instängda. På filmen syns att tjejerna börjar titta på varandra och fnissa. I program sju finns det två exempel av sketchen. I det ena fallet är sketchen en förstärkning av de två nämnda:

Två ungdomar sitter och äter hämtmat på en bänk, en tjej och en kille. Fram kommer fyra äldre. De ställer sig framför de unga och hälsar på varandra genom att göra high five. En av de äldre sitter i rullstol och han har med sig en bergsprängare i vilken det spelas rapmusik. Han ställer rullstolen bredvid killen och en av de andra äldre som har käpp halvlägger sig bredvid honom. De två andra äldre sätter sig bredvid tjejen. Där placerar de också den rollator som en av dem har med sig. Den unga killen tittar på dem och börjar skratta. Man hör att tjejen och killen pratar lågt med varandra och skrattar. Båda sitter kvar.

I det andra inslaget är det istället en kvinna som står med barnvagn på Sergels torg som blir omringad av en grupp med äldre.

Det är en ensam kvinna med barnvagn och fem pensionärer som närmar sig henne långsamt från varsitt håll. Två av dem har rollatorer, en har käpp och en har rullstol. Allteftersom de närmar sig varandra så börjar de hälsa på varandra varpå kvinnan backar med barnvagnen och kör därifrån. De äldre möter då upp varandra och gör high five. Kvinnan går därifrån och skrattar. Man ser också hur hon ställer sig med barnvagnen en bit därifrån, tittar åt de äldres håll och kliar sig i huvudet. I det här in-

slaget används inga attribut som bergsprängare, tuggummi eller kroppsspråk för att signalera ungdomlighet, tvärtom verkar det som att man i den här versionen valt att helt spela på de äldres rörelserepertoar och attribut.

Gemensamt för samtliga dessa inslag är att de handlar om mötet mellan unga och äldre och kroppens plats i det offentliga rummet. Det handlar om vem som får ta plats och var och det handlar framförallt om att ta plats från någon annan som ett utövande av makt över den andre. I två av fallen flyttar de unga på sig när de äldre kommer och inkräktar på deras utrymme och i två av fallen sitter de kvar. I de fall de unga sitter kvar reagerar de med lågmälda skratt och blickar sinsemellan. Vad är det som händer? Hur skall vi bemöta detta? Sketcherna bryter ett tabu som rör det privata rummet i offentligheten. I de flesta kulturer finns uppfattningar om hur nära man får sätta sig respektive stå i närheten av andra och speciellt tabu är att ställa sig för nära någon man inte känner. I inslagen kan man säga att de äldre utmanar de yngre genom att kränka deras bekvämlighetsavstånd och på så sätt hota dem eller få dem att känna sig obekväma i situationen. I dessa föreställningar ligger ett maktförhållande där de äldre antas vara den svaga gruppen och ungdomarna den starka (Hazan 1994). Det är därför programidén fungerar så väl när de äldre driver med de yngre eftersom det utmanar maktförhållandena samtidigt som det gör så på ett relativt oskyldigt sätt. Att göra tvärtom hade dock inte fungerat eftersom det inte är lika socialt accepterat när den starke driver med den svage. Det finns således flera sociala och kulturella förutsättningar som krävs för att programmet skall fungera och det krävs att de som utsätts för skämten i programmen samt vi som tittar delar dessa värderingar och därigenom kan relatera till det humoristiska i situationerna (Krekula 2006, 2007; Andersson et al. 2011).

Att spela på och förstärka ålderskoder som vanligen tillskrivs äldre är också vanligt i de många inslag som har med trafik att göra. I samtliga fall av dessa trafiksketcher hänvisas till de äldres bristande funktionalitet, något som också behandlas i Satu Heikkinens avhandling om bilder av äldre i trafiken där hon lyfter normativa diskurser om äldres bristande funktionalitet och ifrågasättandet av äldres möjligheter att framföra fordon i trafiken (Heikkinen 2008). I dessa inslag handlar det inte om att skapa förvirring i förhållande till ålderskoderna utan snarare om att befästa och understryka redan existerande fördomar mot äldre. Inslagen kan egentligen delas upp i två: de som handlar om självgående eller exceptionella eloped och de som handlar om äldre som hinder och problem i trafiken.

Mannen som långsamt kör med sin eloped mitt i vägen och stoppar all trafik eller mannen som långsamt kämpar sig över övergångsstället med sin gåbock och därmed blockerar bilarna från att köra är två sketcher som bygger på en form av platstagande och på att förstärka redan existerande ålderskoder om äldre som långsamma och besvärande hinder i trafiken. I sketcherna märks också hur bilisterna blir uppenbart irriterade och till och med dristar sig till brott mot trafikreglerna för att komma vidare och undan den besvärliga "gamlingen". I en av sketcherna får händelseförloppet en rolig vändning då mannen, när han kommit till andra sidan övergångsstället slänger

iväg sin gåbock och fortsätter att gå i normal gångtakt utan hjälpmedel. Den gamle mannen har förvandlats från hjälplös, besvärlig och långsam till uppkäftig rebell som medvetet retat sina medtrafikanter och återigen ifrågasätts våra fördomar om äldre.

Diskussion

De senaste decennierna har inneburit stora förändringar inom arbetsmarknad, sociala relationer, social omsorg, demografi och pensionsmönster, vilket har gjort att de tidigare markerade gränserna mellan medelålder och äldre eller för den delen ungdom och vuxen har börjat lösas upp i mer diffusa förhandlingar om aktivitet, livsstil, utseende och så vidare (Katz & Marshall 2003:4). Utvecklingen har orsakat ett ökat intresse för gruppen äldre som konsumenter av nöjen, skönhetsprodukter, finansiella placeringar med mera; ofta med betoning på det ungdomliga som ett slags överföring av ungdomen in i ålderdomen eller om man vill en nyupptäckande av en period då man kan vara fri från ansvar, barn och jobb (Nilsson 2010:8).

Somliga hävdar att en ny livsfas uppstått dels på grund av våra förändrade utbildningsmönster men också på grund av att vi lever allt längre samtidigt som pensionsåldern varit relativt intakt, vilket innebär att majoriteten har fler friska år kvar efter pensioneringen. När dessutom barnen har flyttat hemifrån så uppstår en situation där egentid och fritid är två centrala begrepp. För detta har det myntats flera populära begrepp som "boomers", "empty nesters" och "third agers". Gemensamt för begreppen är att de fokuserar på motbilder till de tidigare bilderna av åldrande och äldre. Det är det aktiva, ungdomliga, oberoende, hälsosamma och sexuella som lyfts fram (Katz & Marshall 2003:5). De nya möjligheterna och bilderna av äldre kan ses som ett omförhandlande av vad äldre egentligen skall innebära och därmed också nya möjligheter för äldre att definiera sig själva. Å andra sidan kan den nya positiva hypen med betoning på ungdomlighet innebära en press på äldre att, så att säga, bli äldre utan att åldras.

Parallellt med att denna nya grupp av yngre äldre har växt fram så har villkoren för unga förändrats. Idag studerar vi längre, börjar arbeta senare och skaffar barn senare i livet. Även ungdomsperioden kan därför sägas ha blivit mer utdragen och fått andra villkor (Kugelberg 2000). Betydelsen av att vara ung, åldras och bli äldre har således förändrats i takt med att de strukturella och kulturella förutsättningarna omvandlas (Tulle-Winton 1999:282; Kugelberg 2000). Som jag skrev i inledningen så har det blivit populärt i media att beskriva de nya äldre som ungdomliga och till och med som 'de nya ungdomarna'. Till viss del kan man säga att programmet Pensionärsjävlar spelar på denna föreställning men det finns många andra inslag i programmet som gör analysen mer komplex. Samtidigt är det, som tidigare påpekats, inte den aktiva, hälsosamma och produktiva delen av "de nya ungdomarna" som kommer fram i programmet. Snarare har man fokuserat på det negativa och destruktiva i stereotyper av ungdomar.

I artikeln lyfter jag sexualitet som det stora tabu i förhållande till äldre. Sketcherna bygger på en vanlig historisk föreställning om åldrande som synonymt med ett avta-

gande intresse för och minskad förmåga att utöva sexuell aktivitet (Katz & Marshall 2003:4). För att göra revolt bryter pensionärerna i programmet mot denna bild. Samma strategi används i "successful aging"-retoriken och lanseringen av de nya äldre som förmodat annorlunda från tidigare generationer äldre. I motsats till bilden av sexuell minskad förmåga lyfts det sexuellt aktiva (Katz & Marshall 2003:4). I sexualiteten ligger således en dubbeltydighet som å ena sidan är något negativt och löjeväckande och å andra sidan är något som signalerar framgång och ett positivt annorlundaskap.

Programmet Pensionärsjävlar spelar på vad vi i Sverige har för fördomar kring äldre och vad vi uppfattar som tabu eller ekivokt och som nämnts är det just sex, nedsatt förmåga, förvirring, att bete sig som ungdomar/barn och trafik som är de stora ämnena. Som Hazan (1994) påpekar är åldersnormer och stereotyper kulturellt betingade. I andra länder kan innehållet i programmet te sig annorlunda. En viss skillnad anses också i de norska, respektive danska inslagen i program 9 i och 10 och jag kan även se tendenser i de amerikanska programmen som sänts i svensk tv som stöder tesen att en komparativ studie skulle påvisa kulturella skillnader i hur äldre kan göras. Det skulle vara intressant med fler studier kring programmets utformning och innehåll i andra länder som skulle göra det möjligt med liknande komparativa analyser.

Ålder, liksom humorn i programmet skapas i interaktion mellan skådespelarna, de som utsätts för skämten och tittarna. Det humoristiska i inslagen handlar om huruvida personerna är "age appropriate" eller "age inappropriate", det vill säga huruvida de gör sin ålder rätt eller fel i denna interaktion (Laz 2003, 1998; Krekula 2006, 2007). I många av inslagen är poängen och det humoristiska att skådespelarna gör ålder fel; de är för ungdomliga, pratar för mycket sex, tar för mycket plats och så vidare. Samtidigt förekommer många inslag där existerande normer istället försärks för att skapa den humoristiska effekten, det vill säga där de äldre gör vad som är kulturellt förväntat men det är just detta som blir det roliga. Det synes också som att programmakarna inte helt litar på det ålderskodade och därför rör sig många av inslagen med ageranden som hade varit in-appropriate oavsett ålder. Damen som poppar piller är ett sådant exempel där missbruk är in-appropriate oavsett ålder. Kanske förstärks effekten ytterligare av att det är en äldre kvinna som berättar om händelsen men det är svårt att hävda att det hade uppfattats som normalt om en ung kvinna hade agerat likadant. Utifrån ett performativitetperspektiv där vi antar att vägen till förändring är de sätt på vilket något upprepas fast görs annorlunda (Butler 2006; Hazan 1994; Krekula 2006, 2007) så kan man säga att programmet förvisso tillhandahåller sätt att göra ålder annorlunda gentemot rådande åldersstereotyper. Pensionärsjävlar kan således ses som ett iscensättande av alternativa repertoarer för äldre. Å andra sidan möts dessa handlingar i de flesta fall av skratt och i vissa fall av öppet ogillande och frågan är om inte betoningen på dessa reaktioner snarare befäster existerande normer. Vad jag menar är att uppvisandet av exkluderandet av det annorlunda kan vara ett sätt att definiera det 'normala', det skulle i sådana fall motverka syftet att ifrågasätta ålderskategorier.

Det finns också ålderskoder som inte aktivt ifrågasätts, utan kanske snarare bekräftas, i programmet. Äldre kontrasteras gentemot uppfattningar om unga och barn

och dessa ålderskoder problematiseras inte utan framställs snarare som låsta även om få av de unga som faktiskt medverkar i programmet lever upp till de koder som programmet utgår ifrån, det vill säga att de skall vara aggressiva, vandalisera, stjäla, ha dåligt språk, ”prata snusk” och syssla med droger. Snarare framstår de unga som välskötta och propra i förhållande till de utlevande pensionärerna. Möjligen skulle man kunna tolka detta tysta och implicita uttryck som ett ifrågasättande även av ålderskoderna kring unga. Å andra sidan nämns två målgrupper i reklamtexterna för programmet: unga och ”vanligt folk. Kanske är det i huvudsak ”vanligt folk” som utsätts för pensionärernas skämt där vanligheten får representeras av heterosexuell tvåsamhet, familjebildning och skötsamhet?

Det till synes ogenomtänkta eller i alla fall ambivalenta förhållandet till åldersstereotyper i programmet väcker frågan kring vilken påverkan programmet kan tänkas ha på sin publik och kanske i vidare bemärkelse på bilder av äldre och yngre i samhället. Att lyfta ålderskategorin pensionärer kan å ena sidan vara ett sätt att väcka frågor kring denna grupps rättigheter och skyldigheter i det offentliga rummet. Kategoriseringen äldre och yngre är således inte bara av ondo utan kan användas för kollektiva krav på ökade rättigheter och högre social status (Jönson och Nilsson 2007:29). Man skulle kunna tänka sig att Pensionärsjävlar skulle kunna vara en väg för att mobilisera äldre och eventuellt även få uppmärksamhet och stöd för äldre frågor i allmänheten; men det finns ett problem med programmet som vi redan varit inne på. Eftersom Pensionärsjävlar lyfter sig själva som ett slags undantag från normen så riskerar de att undergräva det emancipatoriska inslaget i programidén. Istället riskerar programmet att hamna i det obskyra särskilt om pensionärerna i reklamtexten beskrivs som excentriska, vilket är ett ord med negativ laddning.

En annan möjlig reaktion på programmet skulle kunna vara att det är just dessa pensionärer som är konstiga; normen, ålderskoderna för pensionärer är fortfarande giltig, det här är bara undantagen som bekräftar normen. Effekten av programmet blir i sådana fall att istället för att förändra stereotyper så bidrar programmet de facto till att förstärka redan existerande stereotyper kring yngre och äldre genom att framställa annat beteende som humoristiskt och avvikande. Som redan påpekats så visas programmet på en kommersiell kanal där det primära syftet inte kan antas vara emancipatoriskt utan snarare att roa och sälja och det får också genomslag i programmets innehåll. Samtidigt är det intressant hur många av inslagen som faktiskt utmanar existerande ålderskoder och hur många av reaktionerna på programmen (som går att läsa på diverse bloggar och inlägg på kanal 5s hemsida) som visar att tittarna uppfattat programmet som något stärkande för gruppen pensionärer, eller i alla fall ett program som ifrågasätter rådande normer kring äldre och yngre.

Referenser

- Andersson, J. (2007) *Konsten att leva länge*, (Diss.) Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Andersson, J., M. Lukkarinen Kvist, M. Nilsson & A-L. Närvänen (2011) *Att leva med tiden. Samhälls- och kulturanalytiska perspektiv på ålder och åldrande*, Lund: Studentlitteratur.
- Butler, J. (2006) *Genus ogjort: kropp, begär och möjlig existens*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Butler, J. (1998) "Subjects of Sex/Gender/Desire" 273–295 i Phillips A. (red.) *Feminisms and Politics*. New York: Oxford University Press.
- Butler, J. (1990) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Calasanti T.M.& K.F.Slevin (2001) *Gender, Social inequalities, and Aging*, Oxford: Altamira press.
- Degen, C. (2007) "Minding the gap: the construction of old age and oldness amongst peers." *Journal of Aging Studies*. 21:69–80.
- Featherstone M & M. Hepworth, (1995) "Images of positive aging: a case study of *Retirement choice* magazine", 29–47 i M. Featherstone & A. Wernick (red) *Images of Aging. Cultural Representations of later life*. London: Routledge.
- Ginn, J. & S. Arber, (1995) "Only connect: Gender relations and ageing", 1–14 i S. Arber & J. Ginn (red.) *Connecting gender and Ageing*, Buckingham: Open University Press.
- Hareven, T.K (1976) "The last stage: historical adulthood and old age" *Dedalus: American Civilization: New Perspective* 105 (4): 13–27
- Hareven, T.K. (1995) "Changing Images of Aging and the Social Construction of Life Course", 119–134 i M. Featherstone & A. Wernick (red). *Images of Aging. Cultural Representations of later life*, London: Routledge.
- Hazan, H. (1994) *Old Age, Constructions and Deconstructions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heikkinen, S. (2008) *Att köra eller inte köra. Hur de äldre, åldrande och bilkörning har diskuterats i svensk transportpolitik*. (Diss) Uppsala: Uppsala universitet.
- Hurd, L. (1999) "'WE'RE NOT OLD!': Older women's negotiation of aging and oldness." *Journal of Aging Studies*. 13 (4): 419–439
- Featherstone, M. & M. Hepworth, (2007) "Images of Aging", 735–742 i J.E. Birren (red.) *Encyclopedia of gerontology*. Amsterdam: Elsevier
- Jönson, H. & M. Nilsson, (2007) "Are Old People Merited Veterans of society? Some Notes on a Problematic Claim", *Critical Social Studies*, nr 2, s. 28–43.
- Katz, S. & L. B. Marshall, (2004) "Is the Functional 'Normal'? Aging, Sexuality and the Bio-marking of Successful Living", *History of the Human Sciences*, 17:53–75.
- Katz, S. & B. Marshall, (2003) "New sex for old: lifestyle and the ethics of aging well", *Journal of Aging Studies* 17: 3–16
- Katz, S. (2000) "Busy Bodies: Activity, Aging and the Management of Everyday Life", *Journal of Aging Studies*, 14(2): 135–155

- Krekula C. (2009) "On age coding and lived experiences of old age". *Language and Society News* 6
- Krekula C. (2007) "The intersection of age and gender: Reworking gender theory and social gerontology", *Current Sociology*, 55(2): 155–171.
- Krekula C. (2006) *Kvinna i ålderskodad värld. Om äldre kvinnors förkroppsligade identitetsformeringar*. (Diss.). Uppsala: Uppsala universitet.
- Kugelberg, C. (2000) "Young adult Life with and without limits. Different discourses around becoming adult among Swedish young people". *Young*, 8(1): 36–53.
- Laz, C. (2003) "Age embodied", *Journal of Aging Studies*, 17: 503–519.
- Laz, C. (1998) "Act your age" *Sociological Forum*, 13(1): 85–113.
- Lumme-Sandt, K. (2011) "Images of ageing in a 50+ magazine", *Journal of Aging Studies*, 25: 45–51.
- Lykke, N. (2005) "Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter" *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2–3, s. 7–17.
- Lövgren, K (2009) "*Se lika ung ut som du känner dig*". *Kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40*. (Diss.) Linköping: Linköping studies in Arts and Science No. 477, Linköpings universitet.
- Magnusson, J. (2008) *Fokus ålder. Betydelserelationer och betydelseförändring i användning*. (Diss.) Linköping: Linköping studies in Arts and Science No 440, Linköpings universitet.
- McMullin, J.(1995) "Theorizing age and gender Relations" 173–179 i S. Arber. & J. Ginn (red.) *Connecting Gender and Ageing: A Sociological Approach*, Buckingham: Open University Press.
- Nilsson, G. (2010) *Frisk, aktiv och välbärgad? Om livet som nybliven pensionär i Simrishamn*. Centrum för Livsstilsfrågor nr 6.
- Närvänen, A-L. (2009) "Ålder, livslopp, åldersordning", 18–29 i Jönson, H. (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Linköping: Linköping University Interdisciplinary Studies.
- Sjölund, M. (2012) *Levd erfarenhet av ålder. Föreställningar om och erfarenheter av att vara och bli äldre*. (Diss.) Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Tulle-Winton, E. (1999) "Growing old and resistance: towards a new cultural economy of old age?" *Ageing and Society*, 19: 281–299, Cambridge University Press.
- Twigg, J. (2007) "Clothing, age and the body: a critical review", *Ageing and Society* 27 (02): 285–305.
- West C. & D. Zimmerman, (1987) "Doing Gender" *Gender & Society*, 1: 125–151.

Källor från Internet

- Expressen: (<http://www.expressen.se/noje/tv/anfalls-under-inspelningen-av-pensionarsjavlar/> 2013-06-07).
- Pensionärsjävlar 1: (<http://kanal5.se/web/guest/pensionarsjavlar/-/artikel/avdsC5/1097/4373813/1.0> 2013-06-07)
- Pensionärsjävlar 2: (<http://webb-tv.nu/pensionarsjavlar-kanal-5-play/> 20130529)

Smittskyddsinstitutet: <http://www.smittskyddsinstitutet.se/statistik/klamydiainfektion/?t=age#statistics-nav>, <http://www.smittskyddsinstitutet.se/statistik/gonorre/?t=age#statistics-nav> .

Ungdomsstyrelsen: <http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff80808127e2ac1901282afd60340018/Ungdom%20och%20ungdomspolitik%20ett%20svenskt%20perspektiv.pdf> 2011-08-21

Författarpresentation

Janicke Andersson är fil.dr. i äldre och åldrande och anställd forskare vid CASE, Lunds universitet. Den pågående forskningen där inriktas på föreställningar kring och iscensättande av ”det nya åldrandet och de nya äldre”. Hon disputerade 2007 vid NISAL (dåvarande Tema Äldre och åldrande), Linköpings universitet, med avhandlingen *Konsten att leva länge – Föreställningar om livets förlängning i handböcker 1700–1930*.

Korresponderande författare

Janicke Andersson, Inst. för hälsa, vård och samhälle, Lunds universitet
Baravägen 3
Box 157
221 00 LUND
E-post: janicke.andersson@med.lu.se